

3. Averintsev S.S. Grecheskaya «literatura» i blizhnievostochnaya «slovesnost» (Protivostoyanie i vstrecha dvuh tvorcheskikh printsipov) // Tipologiya i vzaimosvyazi literatur drevnego mira. – M.: Nauka, 1971. – 310 s. – S. 206-266.
4. Asmus V. Antichnaya filosofiya. – M.: Vysshaya shkola, 1976. – 543 s.
5. Vindelband V. Istoriya filosofii. – Kiev: Nika-Tsentr, 1997. – 560 s.
6. Gaydenko P.P. Evolyutsiya ponyatiya nauki. Stanovlenie i razvitiye pervykh nauchnykh programm. – M.: Nauka, 1980. – 567 s.
7. Kessidi F.H. Ot mifa k logosu. – M.: Myisl, 1972. – 312 s.
8. Losev A.F. Byitie – imya – kosmos. – M.: Myisl, 1993. – 958 s.
9. Rassel B. Istoriya zahidnoyi filosofii. – K.: Osnovi, 1995. – 759 s.
10. Reale Dzh, Antiseri D. Zapadnaya filosofiya ot istokov do nashih dney. T. I. Antichnost. – TOO TK «Petropolis», 1997. – 356 s.
11. Fragmenty rannih grecheskikh filosofov. Chast I. Ot epicheskikh teokosmogoniy do vzniknoveniya atomistiky. – M.: Nauka, 1989. – 576 s.
12. Fuko M. Arheologiya znaniya. – K.: Nika-Tsentr, 1996. – 208 s.
13. Haydegger M. Nauka i osmyslenie // Haydegger M. Vremya i byitie. – M.: Respublika, 1993. – 477 s.
14. Istoriya vseмирnoy literatury v 9-ti t. – T. I. – M.: Nauka, 1983. – 584 s.

Авторська довідка:

Іщенко Юрій Анатолійович – д. філос. н., доцент, завідувач відділу «Наукові і освітні методи та практика» Центру гуманітарної освіти НАН України; електр. адреса: biognos27@gmail.com.

УДК 165.12+141.319.8

**МЕТАФІЗИЧНИЙ СТАТУС ІНШОГО
В ФІЛОСОФІЇ ЕМАНЮЕЛЯ ЛЕВІНАСА**

М.В. ГОРЕЛЬЦЕВА

*Центр гуманітарної освіти НАН України, Київ, Україна
mv131976@ukr.net*

У статті здійснено аналіз ключових для метафізики або етики сучасного французького мислителя Еманюеля Левінаса (1906-1995) категорій «Лице» (visage), що розуміється, перш за все, як вираз способу буття «Іншого». Для визначення сутнісних рис «Лиця», здійснено низку «схем» до її численних дескрипцій у Левінаса. Розглядається етико-релігійна концепція французького філософа Е. Левінаса. Автор пропонує трактувати його вчення як один з варіантів практичного переосмислення онтолого-метафізичної парадигми класичної філософії.

Ключові слова: метафізика, метафізичний статус, філософія, філософія Іншого, Еманюель Левінас.

**METAPHYSICAL STATUS OF THE ANOTHER
IN THE PHILOSOPHY OF EMANUEL LEVINAS**

M.V. GORELTSEVA

*Center of humanitarian education of National Academy of Sciences of Ukraine,
Kiev, Ukraine
mv131976@ukr.net*

The article analyzes the key for metaphysics or ethics of contemporary French thinker Emanuel Levinas (1906-1995) of the categories of «person» (visage), which is understood first of all as an expression of the mode of being «Other». To identify the essential features of «person» a series of «schem» to its numerous descriptions in Levinas has been made. The article deals with the ethical and religious concept of the French philosopher E. Levinas. The author suggests to interpret his teaching as one of the

options for a practical rethinking of the ontological and metaphysical paradigm of classical philosophy.

Key words: metaphysics, metaphysical status, philosophy, philosophy of another, Emmanuel Levinas.

Постановка проблеми та її зв'язок з науковими і практичними завданнями. Питання про метафізичні підстави мислення завжди актуальне і цікаве, до того ж метафізика в наш час – філософування – неоднозначне. З одного боку, сучасну філософію можна охарактеризувати як антиметафізичну, а з іншого, у філософії кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. все частіше звучать заклики до перегляду метафізики у практичній площині.

Одним з векторів практичного переосмислення метафізики виступає етичне вчення французького мислителя Е. Левінаса (1906–1995). Філософія, згідно Е. Левінаса, за визначенням вимагає всеосяжності і конкретності. Саме тому філософія приречена існувати на межі з нефілософією. У цьому сенсі «чиста» філософія, затьмарена стороннім знанням, і як така неможлива. Всі зразки так званої «чистої» філософії є результатом союзу філософії з теологією. У свою чергу, союз цей є західноєвропейською філософією. У кон'юнкції «філософія і теологія» відображена, за Е. Левінасом, вся епоха класичної західноєвропейської філософської традиції. Для філософії, з претензією її дискурсу на тотальність, теологія просто не може виступати в якості перешкоди, не може не бути союзником. Бог в такій філософії є результатом і кінцевою метою метафізичних пошуків. Ідея Бога є наслідок роздумів – ось характеристика європейської філософії як спадкоємиці грецького любовмудрія.

Згідно Е. Левінаса, «алібі» метафізики полягає в утвердженні того факту, що «справжнє життя відсутнє», тобто метафізика звернена до «іншого місця». У бутті взагалі і в людській свідомості міститься устремління до іншого світу, трансценденція – ось запорука метафізики як основи науки. Метафізикою не є ствердження Е. Левінаса, пошук єдності, який стає завжди метою, що підкоряє собі абсолютно весь когнітивний процес. Завданням Е. Левінаса є осмислення і побудова такої філософської концепції, яка в силу свого змісту буде протилежна класичній західноєвропейській традиції, основи якої були закладені в метафізиці елейської школи: «... нашою метою є утвердження множинності, що не допускає злиття в єдність» [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для аналізу проблеми критики метафізики та утвердження статусу філософії «Іншого» необхідно мати уявлення про те, що вдає із себе метафізичне мислення. І тут ми знаходимося в подвійній ситуації.

З одного боку, є досить багато робіт, присвячених опису метафізики і метафізичного мислення. Це роботи Е. Корет, Ж.-Ф. Куртина, В.В. Миронова, М. Гайдеггера, Б. Гаррета, П. Обенка, Е. Дж. Лоу, С. Ш. Аваліані. У них так чи інакше постає питання про природу метафізичного мислення та місця знання про інше, а не тільки розбираються метафізичні проблеми в їх класичних і сучасних формулюваннях. З іншого боку, це питання ставиться досить формально, слугуючи швидше преамбулою власне для розбору метафізичних тем. В цілому уявлення про метафізику давніх авторів, хоча і формують загальний образ метафізичного мислення, не дозволяють пояснити стійке прагнення філософії останніх століть до подолання метафізики, наявність постійного її дрейфу (при збереженні загальних «рамкових» уявлень), до постметафізичного мислення, відмінного, втім, від антиметафізичних стратегій. Це породжує плюралізм наукових позицій щодо тлумачення окремих філософських догм, в тому числі сенсу іншого. Тому виникає необхідність пошуку метафізичного сенсу «Іншого», зокрема у науковій спадщині Емануеля Левінаса, що є метою статті.

До кола зарубіжних науковців, котрі ґрунтовно займалися дослідженням творчості Е. Левінаса, насамперед, належать: єврейський філософ М. Бубер, який вів полеміку з першим стосовно сутності діалогу; французькі мислителі Ж. Дерріда, який у 1968 році опублікував книгу «Письмо і відмінність», де містилося есе «Насильство і метафізика», присвячене критиці етики Е. Левінаса, та Ж. Рюс, яку в основному цікавив внесок франко-єврейського філософа в юдаїзм; польський мислитель Romuald Jacob Weksler Waszkinel, який у статті «Jan Paweł II i Emmanuel Levinas o kryzysie kultury» досліджував схожість поглядів Е. Левінаса та Івана Павла II стосовно кризи культури [5].

Теоретичним підґрунтям аналізу поглядів Е. Левінаса стали праці українських дослідників. Одним з перших українських науковців тут є В. Малахов. Він зробив вагомий науковий аналіз етичної концепції Е. Левінаса, головним чином, посприяв перекладу українською мовою «Між нами: Дослідження. Думки-про-іншого» (1999) Е. Левінаса, і є також дослідником відмінностей етики Е. Левінаса у порівнянні з іншими етичними системами. Також ґрунтовним і цікавим є аналіз В. Малаховим поглядів Е. Левінаса у

співставленні з представниками філософії діалогу як, наприклад, М. Бахтін, Г. Батішев, В. Біблер та ін. Інший дослідник філософії Е. Левінаса є М. Гіршман. Він зупиняється на полеміці Е. Левінаса і М. Бубера, окреслюючи основні відмінності у їх баченні діалогу. О. Назаренко розглядає проблему діалогу та її етичні аспекти в філософії франко-єврейського мислителя. О. Радченко досліджує концепцію відповідальності Е. Левінаса, К. Сігов – кенотичну етику. І. Степаненко зупиняється на вивченні відношення Я – Інший, проблем марності страждання та самотності людини та ін. [4].

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний французький філософ Емануель Левінас (1906-1995), чия творчість взагалі примітна неабиякою кількістю шеплень «Іншого» до мови західної думки, перетворює в своєрідну «категорію» досить екзотичне в контексті західної філософської традиції поняття «Лиця» (*visage*) [5]. В рамках цієї роботи ми постарасмося виявити основний зміст цієї «категорії», а також вкажемо на ряд проблем, пов'язаних переважно з її можливим «естетичним» або «онтологічним» статусом.

«Категорія» «Лиця» в просторі думки Е. Левінаса, яку він сам аж ніяк не уникав іменувати «метафізикою», має виняткове значення. «Лице», фактично, виступає для нього синонімом «Іншого» – центральні фігури етики Левінаса (тоді як етику він і розумів не інакше як «зв'язок з Іншим»), «Лице» – це сам спосіб буття «Іншого», сама його інакшість і радикальна «зовнішність» (екстеріорність). Більш того, «Лице» являє собою чи не єдиний вододіл між подярними «регіонами» його метафізики – «безособовою наявністю» (виміром «буття») і «нескінченністю» (виміром «блага») [4]. «Інша, ніж буття», або ж «нескінченне», відкриває себе в «Лиці» «Іншого». В «Лиці» живе і підтримується радикальна метафізична відмінність (Гайдеггерове розрізнення «буття» і «сущого» в екзистенції *Dasein*, а Левінас спирається, перш за все, на «інше суще») [9].

Втім, «Лице» (*visage*) стає категорією метафізики Левінаса далеко не відразу. «Герой» його ранніх робіт – це переважно анонімний «факт буття» (*il y a, l'exister*), а також екзистенція (*l'existant*), або «іпостась» (*l'hyprostase*). На сторінках книги «Від існування до існуючого» (1947) [13; 14] про особу йдеться скоріше як про щось причетне до світу [3]. Цілком «пристоїна» особа тут поки ще корелятивно «стотожна» («іпостась») і цілком перебуває в трансцендентальній етиці «світла» (в полі охоплення свідомості), її «гетерологічні» риси поки ще не виявлені. Це феномен серед інших феноменів, але ніяк не відмінна риса «Іншого» [11].

Проте в цьому тексті, а також в досить близькому за змістом «Часі та Іншому» (1947) [14] вже міститься вказівка на деякий специфічний спосіб існування «Іншого», на вираз його принципової інакшості, проте цей вислів – ще не Лице. Це – «оголеність» (*nudite*), яка уникає «світла» і скандальним чином руйнує форму, пристойне Лице світу (цього трансцендентальні кореляти «іпостасі») [10]. Явище оголеності знаменує собою розрив трансцендентальної кореляції, що перетворює «Іншого» в феномен – відсутність спільності, нейтрального середнього терміну між «мною» і «Іншим» – інакше кажучи, безпосередність. Скандальна безпосередність оголеності робить її відмінність від феноменальної даності [3].

«Лице» як метафізична «категорія» повною мірою заявляє про себе вже на сторінках *opus magnum* Левінаса «Тотальність і Нескінченне» (1961) [7], де також дається докладний опис її сутнісних характеристик. Тут саме Лице вже протистоїть формі і поверхні як конститутивним характеристикам порядку «Тотожного», відсилаючи до «екстеріорності» «абсолютно Іншого» – Лице саме і є ця екстеріорність. Лице, особа також ухиляючись від «світла» і руйнуючи форму, трансцендує феноменальну даність, набуває тут багато характеристик «оголеності», яка, в свою чергу, починає розумітися не інакше як одна з сутнісних характеристик самої особи. Більш того, оголеність особи виявляється в якомусь сенсі первинної, яка випереджає оголеність тіла, так що еротична нагота – те, про що в «Тотальному і нескінченному» Левінас говорить як про те, що знаходиться «за межами особи» [7], – набуває все своє значення лише на основі вже зробленої відкритості «Іншого» в особі.

Особа – своєрідне «засвідчення Іншого про самого себе», його, так би мовити, абсолютне відображення, що дещо пізніше знайде своє вираження також в понятті «сліду» [7]. Отже, «оголеність», «особа» і «слід» – урівноціненні категорії; всі вони позначають парадоксальний спосіб існування «Іншого», проте саме «Лице», згідно Левінаса, є в цьому ряду центральним [5].

Екзотичність «особи» в рамках західної філософської традиції обумовлена тим, що традиція ця, на погляд Левінаса, будучи переважно онтологічною і тяжіючи до «тотальності» уявлення, проявляючи себе як метафізика трансцендентального суб'єкта, як феноменологія, розуміється в якійсь безособовій фігурі «нейтрального». Суб'єкт, ідея, свідомість, структура не має лиця. Західна філософія – філософія «оптична», філософія виду і видимості – «лиця», але не особи. Левінас протиставляє їй якусь етичну «над-оптику» – оптику «по той бік світла» [14]. Тим часом, категорія «особи» вира-

зним чином тяжіє до іудейської релігійно-етичної традиції (Божественний Лик Письма, невимовний Лик Господній, зустріч з цим Лицем як «страх Божий» тощо) [5]. Подібно до того як Мартін Гайдеггер звертається до спадщини «досократиків», на протипагу Гайдеггеру – Левінас звертається саме до цієї традиції як до «витоку» своєї метафізики.

Будучи свідченням «Іншого» про власну «іншість», особа висловлює «скандал в бутті», опиняючись категорично не менше «скандальною», ніж, скажімо, «реальне» [8]. Тільки щодо особи можна говорити про справжню інакшість, про радикальні відмінності. Тільки інакшість особи засновує дистанцію свободи від відносин суцього і його безвикідного «буття». У «Іншого» немає необхідності, водночас воно дремає у всякій «онтологічній» фігурі. Одкровення «Іншого» не зводиться до мови онтології – його відрізняє і розрізняє Лице.

Отже, особа розрізняє, особа є відмінність. Однак воно нас стосується – мабуть, не менш прямо, ніж жах «буття», за яким йде услід свідомо неадекватна реакція – «тотальна мобілізація» екзистенції в силу безвикідності факту, – тому що нічого іншого вже не залишається. Жах, як це не дивно, виявляється при цьому як би пароксизмом турботи про власне існування, але «турбота про Іншого» – це ще більш абсурдно [6]. І ситуація зустрічі з абсолютно Іншим бентежить екзистенцію ще більшою мірою, ніж вимушений ентузіазм «стояння в просвіті буття». Особа і пов'язане з нею «замішання» відкриває вимір етичного, і цей новий простір якраз і виявляється тим вагомим «доповненням», яке робить Левінас до Гайдеггерового розрізнення («уособлення») «буття». Буттєва відмінність обертається для нього етичним завданням трансценденції «буття», що знаходить своє нескінченне здійснення в ставленні до особи [4].

Варто також відзначити, що «особа», ця невід'ємна риса «іншого, ніж буття», принципово неадекватна порядку суб'єктивності. Що саме-таки і робить «Іншого» іншим: «Інший» – «ніколи не є Я». Тим часом, ці несумірність і нерівновага між «мною» і «Іншим» дозволяють зробити – з усією строгістю – досить різкий висновок: «Інший» аж ніяк не є суб'єктом. Відповідно і соціальність в корені своєму – як відношення до «Іншого» – не є інтерсуб'єктивністю відношення (якщо таке взагалі можливо).

Зі свого боку, звичайно ж, ці крайні висновки прямо впливають із властивого західній метафізичній традиції «неупередженості» (філософія = онтологія = феноменологія = дискурс «Тотожного» або «нейтрального», як резюмує Левінас [9]). «Починаючи з ви-

токів, філософія охоплена жахом, непереборної алергії до Іншого, що залишається Іншим» [9]. Однак для Левінаса подібні різкі судження, які свідчать зрештою про відсутність «Іншого», – аж ніяк не привід до заперечення соціальності, але тільки лише *via negativa* для її прямого зближення з «метафізикою», що ставить «сьогодення-присутність» під питання [2]. Так що це заперечення суб'єктивності «Іншого», зрозуміло, не є до кінця «догматичним»: в ньому занадто багато від простого «утримання від судження», проте до нього також підготовхує і сам спосіб «даності» «Іншого» саме як «Іншого», або особи [1].

Звичайно ж, цілком можливо говорити про суб'єктивність «Іншого» в порядку спільності або аналогії – однак тим самим нейтралізуючи його як «Іншого». Однак – і в цьому вузлова точка філософії Левінаса – є принципова відмінність між суб'єктом, що говорить від першої особи («мною самим»), і, здавалося б, «тим же самим» суб'єктом ззовні, причому ця відмінність абсолютно непередбачувана, що викидає нас «до той бік» можливості аналогії і яких би то не було генералізацій з приводу «поза» і «всередині», екстеріорного і інтеріорності, «нас самих» і «Іншого». І Левінасівський «дискурс нескінченного» (або «бажання», або «Іншого») прагне уникнути такої тоталізації, узагальнення в термінах тотожного. Це парадоксальним чином підтверджує його вірність феноменологічній традиції, самому духу феноменологічного звернення до даності «безпердосилочного» досвіду. Адже «тотожне» не конститує «інше», але до і крім будь-якого можливого аналогізуючого перенесення «Інший» виявляє себе в особі «сам по собі», тобто саме в якості «Іншого». Тим самим «Інший» виявляється шуканим феноменологією, первинною даністю. Однак, на відміну від властивого феноменології трансценденталізму, що даність можна розуміти тільки «наївно» – не як те, що «проводиться» нами самими, але як те, що до і крім всякої нашої участі нам «дано».

Висновки. Отже, з принципового розрізнення «мене самого» і «Іншого», або ж явища особи, і починається метафізика Емануеля Левінаса, вона ж етика або просто досвід. Разом з тим «об'єктивний» і навіть «чуттєвий» характер особи дозволяє запитати про ті способи, якими воно нас стосується; про спосіб цього явища «іншого», про те, як показує себе саме відмінність. Тобто про його можливу «феноменологію» або «естетику» (пам'ятаючи про буквально значення слова «естезис»). З іншого боку, вказівка на «спосіб буття» в самому метафізичному «визначенні» особи (особа як «спосіб буття Іншого»), нехай навіть негативним чином і з без-

ліччо застережень, буде відсилати до онтології. При цьому також відзначимо, що «естетичне» взагалі у Е. Левінаса сутнісним чином онтологічно, пов'язане з метафізичним «регіоном» «наявності». Над ґрунтовним осмисленням цієї проблеми слід працювати й далі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Levinas E.* Время и другой: Гуманизм другого человека / Эммануэль Левинас. – СПб.: Высшая религиозно-философская школа, 1998. – 266 с.
2. *Levinas E.* Избранное. Тотальность и Бесконечное / Эммануэль Левинас. – СПб.: Университетская книга, 2000. – 416 с.
3. *Малахов В.* Емануель Левінас: погляд із Києва / Віктор Малахов // Дух і Літера. – 1997. – № 1. – С. 292–308.
4. *Морозов А.* «Інший» як центральна проблема етики Емануеля Левінаса / Андрій Морозов // Схід. – 2014. – № 2. – С. 158–162.
5. *Ямпольская А.* Эммануэль Левинас: философия и биография / Анна Ямпольская. – К.: Дух і Літера, 2011. – 376 с.
6. *Butler J.* Giving an Account of Oneself / Judith Butler. – New York: Fordham University Press, 2005. – 149 p.
7. *Butler J.* Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence / Judith Butler. – London: Verso, 2004. – 170 p. – С. 146–156.
8. *Caygill H.* Levinas and the Political / Howard Caygill. – London: Routledge, 2002. – 218 p.
9. *Critchley S.* The Ethics of Deconstruction: Derrida and Levinas / Simon Critchley. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014. – 225 p.
10. *Derrida J.* Violence et métaphysique: Essai sur la pensée d'Emmanuel Levinas / Jacques Derrida // Revue de Métaphysique et de Morale. – 1964. – № 3. – P. 322–354.
11. *Derrida J.* Violence et Métaphysique: Essai sur la pensée d'Emmanuel Levinas (Deuxième partie) / Jacques Derrida // Revue de Métaphysique et de Morale. – 1964. – № 4. – P. 425–473.
12. *Harman G.* Levinas and the Triple Critique of Heidegger / Graham Harman // Philosophy Today. – 2009. – № 53. – P. 407–413.
13. *Levinas E.* Noms propres / Emmanuel Levinas. – Paris: Le Livre de poche. Biblio essais, 1987. – 159 p.
14. *Levinas L.* Totalité et infini, Essai sur l'extériorité / Levinas Levinas. – Paris: Le Livre de poche. Biblio essais, 1990. – 346 p.

References

1. *Levinas, E.* (1998) *Vremja y drughoj: Ghumanyzm drughogo cheloveka* / Эммануэ́ль Левинас. SPb.: Vysshaja relyghyozno-fylosofskaja shkola. – 266 p.

2. *Levinas, E.* (2000) *Yzbrannoe. Totaljnostj y Beskonechnoe* / Эммануэ́ль Левинас. SPb.: Unyversytetskaja knygha. – 416 p.

3. *Malakhov, V.* (1997) *Emanuelj Levinas: pohljad iz Kyjeva* / Viktor Malakhov // *Dukh i Litera*. # 1. S. 292–308.

4. *Morozov, A.* (2014) «Inshyj» jak centraljna problema etyky Emanuelja Levinasa / Andrij Morozov // *Skhid*. # 2. S. 158–162.

5. *Jampoljskaja, A.* (2011) Эммануэ́ль Левинас: fylosofyja y byoghrafyja / Anna Jampoljskaja. – K.: Dukh i Litera. – 376 p.

6. *Butler J.* (2005) *Giving an Account of Oneself* / Judith Butler. – New York: Fordham University Press. – 149 p.

7. *Butler J.* (2004) *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence* / Judith Butler. – London: Verso, 2004. – P.146–156

8. *Caygill H.* (2002) *Levinas and the Political* / Howard Caygill. – London: Routledge, 2002. – 218 p.

9. *Critchley S.* (2014) *The Ethics of Deconstruction: Derrida and Levinas* / Simon Critchley. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014. – 225 p.

10. *Derrida J.* (1964) *Violence et métaphysique: Essai sur la pensée d'Emmanuel Levinas* / Jacques Derrida // *Revue de Métaphysique et de Morale*. № 3. P. 322–354.

11. *Derrida J.* (1964) *Violence et Métaphysique: Essai sur la pensée d'Emmanuel Levinas (Deuxième partie)* / Jacques Derrida // *Revue de Métaphysique et de Morale*. № 4. P. 425–473.

12. *Harman G.* (2009) *Levinas and the Triple Critique of Heidegger* / Graham Harman // *Philosophy Today*. № 53. P. 407–413.

13. *Levinas E.* (1987) *Noms propres* / Emmanuel Levinas. – Paris: Le Livre de poche. Biblio essais. – 159 p.

14. *Levinas L.* (1990) *Totalité et infini, Essai sur l'extériorité* / Levinas Levinas. – Paris: Le Livre de poche. Biblio essais. – 346 p.

Авторська довідка:

Горельцева Марина Володимирівна – асистент кафедри філософії Центру гуманітарної освіти НАН України; електр. адреса: mv131976@ukr.net